

Rondetafelgesprek Datasamenleving en democratie,

Tweede Kamer, 15 mei 2019

Bijdrage van prof. dr. José van Dijck, hoogleraar Media en Digitale samenleving,
Universiteit Utrecht

Welke publieke waarden staan er in datatijdperk onder druk?

Praktisch alle publieke waarden die we in een democratische samenleving moeten koesteren staan onder druk in het internettijdperk anno 2019. Te beginnen met waarden als 1) **privacy** en 2) **veiligheid** waar al veel over gezegd is. Ook over waarden als 3) **accuraatheid** en 4) **transparantie** is aanzienlijke strijd geleverd; denk aan de schandalen rond fake news, de controle op de accurateheid van gezondheidsapps, en meer algemeen de toegang tot 'black box' voorspellingsalgoritmen, gebruikt door b.v. de politie en verzekeringsinstanties. De publieke waarden die op het spel staan zijn echter veel groter: het gaat over 5) **democratische controle** over maatschappelijke processen, zoals verkiezingen en een diverse nieuws- en informatievoorziening. In het geding is een 6) **eerlijk speleveld** waarbij de concentratie van macht over data en infrastructuur ten koste kan gaan van collectieve voorzieningen en burgerbelangen. En het gaat om een 7) **gezond evenwicht** tussen **markt, overheid en civil society**; overheid en burgers krijgen steeds minder zeggenschap over de digitale infrastructuur waarvan ze voor al hun dagelijkse activiteiten afhankelijk zijn. Die balans verslechtert ook omdat grote technologiebedrijven niet hun *fair share* van de 8) **collectieve kosten dragen**, oftewel profiteren van belastingminimalisatie.

Hoe kunnen we deze publieke waarden beschermen?

1) Op Europees niveau:

Door te articuleren welke publieke belangen in het geding zijn op het gebied van digitale infrastructuur en in verschillende sectoren (nieuws, vervoer, onderwijs, etc.) om vervolgens een **samenhangend beleid** te ontwikkelen. Op dit moment is wetgeving zeer versnipperd en niet up-to-date om technologische innovatie bij te houden. Sommige publieke waarden (hierboven 5,6,7 en 8) kunnen alleen in Europees verband echt goed aangepakt worden; de EU is de enige proportionele tegenmacht die enig gewicht heeft in het geopolitieke spel. De invoering van de GDPR, de EU-mededingingsboetes, en het rapport van de HLG over Fake News vormden een goede start, maar er blijft nog heel veel te doen op mededinging en mediaregulering; strakkere regulering en veel meer geld voor toezicht en handhaving is een must.

Wat nog ontbreekt op EU-niveau is natuurlijk een **effectief belastingregime** voor modiale techbedrijven die opereren in Europa. En erg belangrijk: de EU zou zich hard moeten maken voor **'civil society' initiatieven** voor innovatieve toepassingen, vaak gedreven door onafhankelijke instituties en non-profit platformen die, vooral op lokaal en nationaal niveau, financieel gestimuleerd moeten worden. Niet alleen om de balans te verstevigen tussen markt, overheid en civil society (waarde 7 hierboven), maar ook om noodzakelijke expertise voor de publieke sector te behouden. EU-aandacht is in het bijzonder noodzakelijk voor het behouden van **publieke zeggenschap over de technische infrastructuur** van het internet en het wereldwijde web. De 'harde' infrastructuur komt steeds meer in handen van een handvol grote spelers, terwijl die governance historisch vooral bij internationale NGOs lag (iCANN, W3 consortium, etc).

2) Op nationaal niveau:

De Nederlandse overheid realiseert zich gelukkig steeds meer dat een **samenhangende visie** nodig is op innoveren en investeren in de digitale samenleving vanuit een **waarden-gedreven benadering**. Het **Rathenau** heeft belangrijke aanbevelingen gedaan, ook voor versterken van het toezicht. Het rapport **NL DigiBeter** waarin staat dat de digitale overheid transparant moet zijn maar wel privacy en autonomie van de burger moet beschermen. Dat is een goed begin, maar verdient nadere uitwerking.

3) Op lokaal niveau:

Bij gemeenten en gemeentelijke diensten is dringend behoefte aan **meer expertise** op het gebied van databeleid, het werken met grote (publieke vs private) databestanden en het afwegen van publieke waarden met het oog op algoritmische transparantie. Er heerst veel onwetendheid en naïviteit ten aanzien van het behartigen van de publieke belangen als privacy, veiligheid en accuraatheid (hierboven 1,2 en 3) maar ook voor de meer fundamentele belangen als het recht op transparantie en *fairness* (4 en 5) inzake algoritmische voorspellingen. De VNG heeft dit soort zaken nog maar net opgepakt. Op de werkvloer moet nog veel meer gedaan worden aan **bewustwording** zowel als het gaat om het ontwikkelen van eigen systemen als bij het uitbesteden van digitale innovatie aan derde (private) partijen. Gemeenten bijvoorbeeld realiseren zich te weinig dat zij publieke en door burgers gegenereerde data niet mogen weggeven; ze moeten leren onderhandelen *in het belang van* diezelfde burgers over de condities m.b.t. de wijzen waarop databedrijven mogen opereren in 'hun' publieke ruimte. Gelukkig is dit probleem nu opgepakt door een handvol grote steden.

4) Op institutioneel niveau:

Dit is misschien wel het meest onderbelichte niveau waarop actie nodig is. Denk aan scholen, ziekenhuizen, bibliotheken, omroepen en allerlei andere (publieke) instellingen die steeds verder 'gedigitaliseerd' en 'geplatformiseerd' raken en die minimaal geëquipeerd zijn om een stevige onderhandelingspositie te creëren t.a.v. grote tech-bedrijven. Publieke basisscholen die onvoldoende budget hebben, zo zien we in de VS, zijn snel geneigd om hun hele digitale infrastructuur door Google te laten verzorgen maar zitten vervolgens vast in het data-ecosysteem van dat bedrijf. De uitruil van individuele data met bedrijven tegen algoritmische diensten (gemaakt op basis van die data) die later weer teruggekocht moeten worden door publieke organisaties is inmiddels een wijdverbreide praktijk. Branche-organisaties zouden hierin een positieve rol kunnen spelen: zowel bij het ontwikkelen van **professionele (ethische) codes** op datagebied als wel op het vergoten van **bewustwording en juridische kennis** op dit vlak.

Democratie zit niet vanzelf ingebakken in de architectuur van de digitale samenleving. De architectuur en *governance* ervan is té belangrijk om aan mondiale technologiebedrijven over te laten. Als Nederland voorop wil lopen in innovatieve digitale technologie, moeten we juist uitgaan van onze kracht om *maatschappelijk verantwoordelijk* te innoveren en volop inzetten op door *publieke waarden-gedreven technische systemen*.